

Піфко О.О.

К.Ю.Н.,

доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК У ЛАТВІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Постановка проблеми. Професійні спілки (далі – профспілки) відіграють важливу роль у всіх сучасних демократичних країнах, оскільки вони не тільки захищають трудові та соціально-економічні права своїх членів, але й беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики в галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту тощо. Дослідження історичних особливостей розвитку конституційно-правового регулювання статусу професійних спілок дасть змогу краще зрозуміти їх сутність та з нових позицій осмислити роль профспілок у формуванні та розбудові громадянського суспільства. Вивчення досвіду (в тому числі історичного) країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) у правовому регулюванні статусу профспілок набуває особливого значення у світлі нещодавнього закріплення в тексті Конституції України [1] положень щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України. Аналіз саме досвіду Латвії у сфері становлення та сучасного конституційно-правового регулювання профспілок є актуальним для України, оскільки на певних історичних етапах діяльність профспілок в обох країнах регулювалася одними й тими самими нормативними актами, а задекларований Україною шлях до ЄС Латвія вже успішно пройшла й нині є повноцінним членом ЄС.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В Україні окремі аспекти розвитку профспілок у країнах ЄС досліджувалися такими вченими, як Ю.В. Кириченко, В.В. Соломінчук,

О.А. Трюхан, Ф.А. Цесарський, А.Ю. Шакірова тощо. Разом із тим дослідження історичних етапів становлення та сучасного стану конституційно-правового регулювання статусу профспілок у Латвії практично не проводилося.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження основних історичних етапів та сучасного стану конституційно-правового регулювання статусу профспілок у Латвії.

Виклад основного матеріалу. Створення перших профспілок і початок правового регулювання їх діяльності в Латвії відбувалися в історичний період перебування латвійських земель у складі Російської Імперії. В Російській Імперії порядок створення і діяльності профспілок регулювався Тимчасовими правилами про товариства і союзи [2]. Товариством визначалося об'єднання кількох осіб, які, не маючи задачею отримання для себе прибутку від ведення будь-якого підприємства, обрали предметом своєї спільної діяльності певну мету, а союзом – об'єднання двох або кількох таких товариств. Товариства та союзи могли створюватися без отримання на те дозволу державної влади, з дотриманням правил, що містяться у цьому акті. Водночас Міністру внутрішніх справ надавалося право в будь-який час на свій розсуд припиняти діяльність товариств і союзів, якщо їх діяльність визнається ним такою, що загрожує громадському порядку чи безпеці.

Друга частина Тимчасових правил була присвячена окремо регулюванню діяльності профспілок. Зокрема, визначалося, що

профспілки мають на меті з'ясування та узгодження економічних інтересів, покращення умов праці своїх членів або підняття продуктивності належних їм підприємств. Також окреслювалися цілі, які ставить перед собою профспілка, визначався порядок реєстрації профспілок, відомості, які мали бути в статуті тощо. Отже, на відміну від Латвії, де початкові етапи функціонування профспілок відбувалися виключно в контексті правового регулювання правовими актами Російської Імперії, в Україні таке регулювання діяло тільки на частині території.

Конституція Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 р. [3], проголошуючи, що Латвія є незалежною демократичною республікою, жодним чином не врегульовувала як безпосередньо статус профспілок, так і статус об'єднань загалом (конституція взагалі не мала окремого розділу про права та обов'язки громадян). Реалізація права на об'єднання та статус об'єднань регулювалися Законом Латвії «Про асоціації, спілки та політичні організації» від 8 липня 1923 р. [4]. Відповідно до ст. 1 цього закону всі, хто проживає в Латвії, мають право вільно об'єднуватися в асоціації, спілки та політичні організації, а діяльність та цілі цих асоціацій, спілок та політичних організацій не має суперечити законам Латвійської Республіки. Отже, право на об'єднання поширювалося не тільки на громадян Латвії, а на всіх осіб, які проживали в Латвії. Членами об'єднань могли бути як чоловіки, так і жінки, які досягли 18 років. Закон містив і низку обмежень щодо членства в об'єднаннях, зокрема, члени органів управління таких організацій не могли мати постійного місця проживання за кордоном, а організації, засновані іноземцями, мали отримувати спеціальний дозвіл міністра внутрішніх справ.

Реєстрація об'єднань, у тому числі і профспілок, здійснювалася судами. З цією метою до суду за місцем знаходження профспілки подавалася заява з підписами не менше п'яти засновників та статут. Водночас ст. 8 Закону Латвії «Про асоціації, спілки та політичні ор-

ганізації» від 8 липня 1923 р. [4] зобов'язувала об'єднання та їх структурні підрозділи окремо повідомляти місцеву поліцію про своє місцезнаходження, а також повідомляти імена та місце проживання членів своїх керівних органів.

Регулювання діяльності профспілок на основі принципів демократії, котре похитнулося після державного перевороту 1934 р., із радянською окупацією Латвії у 1940 р. остаточно припинилося. Саме діяльність окремих профспілок Латвії мала істотний вплив на закріплення комуністичного режиму в Латвії [5]. Вже 30 серпня 1940 р. була прийнята Конституція Латвійської РСР, відповідно до ст. 98 якої громадянам Латвійської РСР забезпечується право об'єднання в громадські організації (профспілки, кооперативні об'єднання, організації молоді, спортивні, культурні, технічні та наукові об'єднання) [6], а ст. 113 надавала профспілкам право висунення кандидатів на виборах депутатів. Тобто положення цієї Конституції щодо профспілок цілковито дублювали положення Конституції СРСР [7]. Конституція Латвійської РСР 1978 р. [8] не привнесла суттєвих змін у регулювання статусу профспілок.

11 січня 1990 р. було прийнято Закон «Про внесення змін до статей 6, 7 і 49 Конституції Латвійської РСР (Основного Закону)» [9], який вносив зміни і до конституційного регулювання статусу профспілок, зокрема, на конституційному рівні скасовувалася провідна роль Комуністичної партії, а політичним партіям та іншим об'єднанням держава гарантувала вільне здійснення своїх статутних завдань. Нова редакція ст. 49 Конституції Латвійської РСР декларувала, що громадяни Латвійської РСР мають право об'єднуватися в партійні та інші громадські організації, а членство громадянина в партії чи іншій громадській організації не є перевагою і жодним чином не може обмежувати його в правах. Саме з прийняттям цих змін до Конституції в Латвії почалися демократичні перетворення щодо регламентації статусу профспілок. При-

йнятий 10 грудня 1990 р. спеціальний Закон СРСР «Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності» [10] в Латвії вже не діяв, оскільки, відповідно до п. 6 Декларації про відновлення незалежності Латвійської Республіки від травня 1990 р. [11], під час перехідного періоду дозволялося застосовувати тільки закони Латвійської РСР, а не СРСР. Разом із тим вже через три дні після прийняття Закону СРСР «Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності» був прийнятий Закон Латвії «Про профспілки» [12]. Отже, у Латвії доволі швидко був прийнятий спеціальний закон про профспілки, на відміну від України та деяких інших республік колишнього СРСР, в яких після проголошення незалежності ще тривалий час порядок створення та діяльності профспілок продовжував регулюватися нормативними актами СРСР.

Проаналізуємо основні аспекти створення та діяльності профспілок за Законом Латвії «Про професійні спілки». Названим Законом профспілки визначалися незалежними громадськими організаціями, які виражають, представляють і захищають трудові та соціально-економічні права й інтереси своїх членів відповідно до законодавства Латвійської Республіки, принципів та норм, викладених у Загальній декларації прав людини [13] та міжнародних пактах і конвенціях. Реєстрація профспілок здійснювалася Міністерством юстиції Латвійської Республіки протягом одного місяця з моменту отримання заяви та статуту профспілки. Необхідною умовою для реєстрації профспілки була наявність в її складі щонайменше 50 членів або принаймні 1/4 працівників відповідного підприємства або установи. Таке законодавче встановлення вимог щодо мінімального членства низкою міжнародних органів та організацій оцінювалося як надмірне і таке, що обмежує реалізацію права на об'єднання у профспілки [14]. Також Закон «Про професійні спілки» закріплював принципи незалежності та рівності профспілок, регулював відносини профспілок із державними інституціями та роботодавця-

ми, їх права, фінансову діяльність та порядок припинення діяльності.

Окремим етапом варто виділити розвиток конституційно-правового регулювання статусу профспілок у Латвії після вступу до ЄС. Окрім національного законодавства та ратифікованих міжнародних актів, на регулювання окремих аспектів діяльності профспілок поширилися і норми права ЄС, а дотримання демократичних засад у діяльності профспілок на території Латвії почали моніторити відповідні інституції ЄС. Хоча перед вступом до ЄС законодавство Латвії про профспілки і зазнало низку змін, спрямованих на його гармонізацію з нормами та стандартами ЄС [15, с. 92], проте така гармонізація активно тривала і після вступу до ЄС. Так, у 2014 р. було прийнято новий Закон Латвії «Про професійні спілки» [16]. Названий закон вніс досить суттєві корективи у правове регулювання створення та діяльності профспілок. Зокрема, на відміну від закону 1990 р., який визначав, що право на створення профспілок мають громадяни Латвійської Республіки, які працюють або навчаються, новий закон про профспілки визначає, що кожен має право вільно створювати профспілку або вступати до неї без будь-якої дискримінації. Ця зміна пояснюється тим, що саме термін «кожен» використовується у ст. 102 Конституції Латвійської Республіки [17].

По-новому сформульовані і законодавчі вимоги щодо мінімальної кількості членів профспілки. Кількість засновників профспілки не може бути меншою за 15 або менше однієї чверті від загальної кількості працівників, але ця кількість не може бути менше п'яти осіб. Кількість засновників профспілки, що формується за межами підприємства, не може бути меншою за 50. Як бачимо, законодавець хоч і вніс альтернативу щодо мінімальної кількості членів профспілок, повністю не відмовився від критикованої окремими міжнародними органами та організаціями мінімальної кількості членів профспілок. Більш детальної регламентації в новому законі набула процедура реєстрації

профспілок, зокрема визначено відомості про профспілку, які мають міститися в Державному реєстрі асоціацій та фондів, по-новому сформульовані засади представництва профспілок у соціальному діалозі та інституціях тристороннього співробітництва, а також у відносинах із державними та місцевими органами влади тощо. Окрім спеціального закону про профспілки, аспекти діяльності профспілок також регулюються законами Латвії «Про працю» [18], «Про страйк» [19], «Про трудові спори» [20], «Про асоціації та фонди» [21] тощо. Хоча при вступі до ЄС законодавство Латвії, що регулює діяльність профспілок і зазнало істотних змін, спрямованих на їх гармонізацію з нормами ЄС, проте окремі положення конституційно-правового регулювання статусу профспілок потребують подальшого удосконалення.

Висновки. Можна виокремити основні етапи становлення та розвитку конституційно-правового регулювання статусу профспілок у Латвії.

1. *Перший етап*, що почався зі створення перших профспілок на території Латвії і тривав до 1922 р., характеризується зародженням правового регулювання профспілок на землях Латвії, що перебували на той час у складі Російської Імперії. Початок правового регулювання діяльності профспілок у Латвії відбувався на основі нормативних актів Російської Імперії і почався значно пізніше, ніж у більшості тогочасних країнах Європи.

2. *Міжвоєнний період* (1918–1939 рр.). Прийняті на основі Конституції Латвійської Республіки від 15 лютого 1922 р. нормативно-правові акти закріплювали демократичні засади діяльності профспілок, хоча і містили значні (за сучасними стандартами) обмеження щодо членства в профспілках. Подальший розвиток демократичних засад у діяльності профспілок призупинився після державного

перевороту 1934 р., а з радянською окупацією Латвії у 1940 р. остаточно припинився.

3. *Діяльність профспілок в умовах тоталітаризму у Латвійській РСР* (1940–1990 рр.). Цей етап характеризується повною відсутністю самостійності в конституційно-правовому регулюванні статусу профспілок, оскільки законодавство Латвійської РСР у цій сфері практично цілком дублювало законодавчі положення СРСР. Хоча законодавство й наділяло профспілки доволі широкими правами, профспілки фактично були цілковито залежними від державної влади та діяли в її інтересах.

4. *Повернення до демократичних засад конституційно-правового регулювання статусу профспілок* (1990–2004 рр.). Часткове відновлення Конституції Латвійської Республіки 1922 р. та внесення змін до Конституції Латвійської РСР вже у 1990 р. дало змогу прийняти Закон Латвії «Про профспілки», який закріплював незалежність та рівність профспілок, а також низку інших демократичних принципів функціонування профспілок. На відміну від України, де після проголошення незалежності ще тривалий час порядок створення та діяльності профспілок регулювався нормативними актами СРСР, у Латвії вже в 1990 р. діяв власний спеціальний закон про профспілки.

5. *Сучасний стан конституційно-правового регулювання статусу профспілок після вступу Латвії до ЄС та поширення на таке регулювання норм права ЄС* (з 2004 р. і донині). Хоча при вступі до ЄС Закон Латвії «Про професійні спілки» та інші законодавчі акти, що регулюють діяльність профспілок, і зазнали істотних змін, спрямованих на їх гармонізацію з нормами ЄС, окремі положення конституційно-правового регулювання статусу профспілок все ще потребують подальшого удосконалення.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню історичних етапів становлення та розвитку конституційно-правового регулювання статусу професійних спілок у Латвії. Окреслюються основні особливості конституційно-правового регулювання статусу професійних спілок у Латвії на відповідних історичних етапах. Аналізується сучасне конституційно-правове регулювання створення та діяльності профспілок у Латвії.

Ключові слова: професійні спілки, право на об'єднання, право на об'єднання в професійні спілки, статус професійних спілок, діяльність професійних спілок, свобода професійних спілок, історія статусу професійних спілок у Латвії.

Аннотация

Статья посвящена исследованию исторических этапов становления и развития конституционно-правового регулирования статуса профессиональных союзов в Латвии. Определяются основные особенности конституционно-правового регулирования статуса профессиональных союзов в Латвии на соответствующих исторических этапах. Анализируется современное конституционно-правовое регулирование создания и деятельности профсоюзов в Латвии.

Ключевые слова: профессиональные союзы, право на объединение, право на объединение в профессиональные союзы, статус профессиональных союзов, деятельность профессиональных союзов, свобода профессиональных союзов, история статуса профессиональных союзов в Латвии.

Pifko O.O. Constitutional and legal regulation of the trade union status in Latvia: the past and the present

Summary

The article explores the historic periods of the formation and development of the constitutional and legal regulation of the trade union status in Latvia. It outlines the key peculiarities of the constitutional and legal regulation of the trade union status in Latvia during particular historic periods. It studies the present-day constitutional and legal regulation of the establishment of trade unions and their activities in Latvia.

Key words: trade unions, right to freedom of association, right to form and join trade unions, trade union status, activities of trade unions, trade union freedom, history of the trade union status in Latvia.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Именной высочайший указ правительствующему сенату о временных правилах об обществах и союзах от 4 марта 1906 г. URL: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5205/>.
3. Latvijas Republikas Satversme pieņemtā 1922. gada 15. Februāra. URL: https://likumi.lv/doc.php?id=57980&version_date=07.11.1922.
4. Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.07.1923. *Likumu krājums*. 1923. № 87.
5. Zvaigzne M. Latvijas rūpniecības nacionalizācija un arodbiedrības 1940–1941. gadā. Latvijas Rūpniecība pirms un pēc neatkarības atgūšanas. 2013. gada 13. decembra konferences referātu apkopojums. URL: <http://okupacijaszaudejumi.lv/content/files/Rupnieciba.pdf>.
6. Latvijas PSR konstitūcija (Pamatlikums) pieņemts 30.08.1940. URL: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/newspapers/issue/3000059913105?page=6>.

7. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР 5 декабря 1936 г. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>.
8. Latvijas Padoņņu Sociālistiskās Republikas konstitūcija (Pamatlikums): pieņemta 1978. gada 18. aprīlī. Rīga : Avots, 1980. 169 p.
9. Par Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) 6., 7. un 49. panta grozīšanu pieņemts 1990. gada 11. Janvārī. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=279365>.
10. Про професійні спілки, права та гарантії їхньої діяльності : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 10 грудня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1818400-90>.
11. Deklarācija Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=75539>.
12. Par arodbiedrībām : Latvijas Republikas Likums pieņemts 1990. gada 13. decembrī. URL: https://likumi.lv/doc.php?id=64867&version_date=02.01.1991
13. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
14. Thematic monitoring report presented by the Secretary General and decisions on follow-up action taken by the Committee of Ministers. PAR T II – Examples of legislation and practice on freedom of association in member states in application of Council of Europe’s principles and standards. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805adf29.
15. Stacenko S. Arodbiedrību loma sociālajā partnerībā publiskās pārvaldes lēmumu pieņemšanā. Doktora zinātniskā grāda iegūšanai vadībzinātnes nozarē (Dr. adm.). Аpakšnozare: sabiedrības vadība. Rīga, 2014. 232 p.
16. Arodbiedrību likums pieņemts 2014 gada 25 martā. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=265207>.
17. Mickeviča N., Rācenājs K. Arodbiedrību likums ar komentāriem. Rīga, 2015. URL: http://at.gov.lv/files/uploads/files/7_Resursi/Rokasgramatas/Arodbiedribu%20likums%20ar%20komentariem%20internetam.pdf.
18. Darba likums pieņemts 2001 gada 6 jūlijā. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=26019>.
19. Streiku likums pieņemts 1998 gada 23 aprīlī. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=48074>.
20. Darba strīdu likums pieņemts 2002 gada 26 septembrī. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=67361>.
21. Biedrību un nodibinājumu likums pieņemts 2003 gada 30 oktobrī. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=81050>.